

Levensbeelden en werkelijkheid

<https://hdl.handle.net/1874/234607>

mm 11042

BR. 1877. II. 12.

J. Ph. L. N. 2

50

50 Cents.

1077 II, 12.

LEVENSBEELDEN

EN

WERKELIJKHEID

DOOR

MULTAVIDI.

ROTTERDAM. — J. H. DUNK.

1877.

WESPHALIA
TO
UTRECHT

LEVENSBEEFDEN EN WERKELIJKHEID.

LEVENSBEELDEN

EN

WERKELIJKHEID

DOOR

MULTAVIDI.

ROTTERDAM. — J. H. DUNK.

1877.

VOORBERICHT.

Toen ik in October 1875 mijne brochure, getiteld: „de wonden van ons volksleven, Neerlands heden en Neerlands toekomst,” had uitgegeven, werd mij door enkele belangstellende lezers de opmerking gemaakt, dat dit geschrift noodzakelijk moest gevolgd worden door een tweede van mijne hand, waarin ik uit de rijke ervaringen van mijn praktisch leven over de wonden en kwalen van ons sociaal leven meerder licht verspreiden mocht en meer bepaald zou aantoonen, hoeveel beter de christelijke levensbeschouwing tot het geluk van individu en maatschappij kan bijdragen dan de hedendaagsche moderne, zooals deze zich onder alle standen van lieverlede voortplant.

In deze tweede brochure heb ik getracht dit gevraagde te bereiken en ik gaf haar den titel: „Levensbeelden en werkelijkheid,” omdat ik aan mijn betoog eenige werkelijk uit

mijne levenservaringen gegrepen beelden deed voorafgaan, die over de te behandelen zaak meerder licht verspreiden konden.

Mochten deze bladzijden even gunstig onthaal vinden bij allen, die oud-hollandsche trouw, zedelijkheid en voorvaderlijken godsdienstzin blijven waardeeren, als aan mijne eerste brochure bij deze weldenkenden is te beurt gevallen!

MULTAVIDI.

ROTTERDAM, December 1876.

Schreiend treedt het menschenkind dit aardsche leven in, als had het hulpbehoevend wicht reeds een voor-gevoel van den strijd, van de droefenissen en tegen-spoeden, welke ook zijne toekomst geven zal!

Schreiend staat de knaap bij het gebroken speelgoed, als ware met dit gebrokene zijn geluk voor altijd verwoest, terwijl toch straks weder de liefhebbende moeder die tranen zal hebben weggekust en een ander vermakelijk speeltuig hem een schaterlach zal afpersen.

Schreiend staat de krachtvolle man naast de geopende groeve van een vriend zijner jeugd of van een geliefd kind, en het is hem te moede alsof een deel van zijn eigen ik daar in dien somberen grafkuil zal afdalen.

Schreiend staart de afgeleefde grijsaard den lijkstoet na zijner lieve vrouw, die meer dan vijftig jaren hem tot hulpe was en hem nu vóórgaat in de eeuwige ruste; hij bidt God, dat hij haar spoedig volgen moge.

Is dan dit ons aardsche leven louter een tranendal? Is er niet naast beproeving vertroosting, naast droefenis blijdschap, naast teleurstelling hopen te vinden? Ja, Gode zij dank! ons leven is schoon, ons leven is een

kostelijk, onwaardeerbaar geschenk voor hem of haar, die het zal *begrepen* hebben, en die juist hierdoor het leven *goed* gebruiken, *goed* genieten en door hoogere bezieling het *adelen* wil.

DE GEBOORTE.

Wat al gewaarwordingen wekt de geboorte van een kind!

Ziehier eene moeder, die, na jarenlangen kinderloozen echt, eindelijk het vurig afgebeden kind aan het hart mag drukken! Onbeschrijflijk veel heeft zij geleden; nog kan zij van tijd tot tijd een kreet van smarte nauw bedwingen, en zij gevoelt het, zij weet het met zekerheid, dat hare moederweelde slechts enkele dagen duren zal. Toch dankt zij God, dat Hij haar deze moederweelde, zij het dan ook voor korte oogenblikken, te genieten gegeven heeft en dat zij haren echtvriend, bij haar heengaan van deze aarde, ten minste één pand hunner liefde mag achterlaten.

Zie ginder in de schamele woning, die moeder, wier gelaat de sporen draagt van groote afmatting en droefenis. Slechts weinige maanden geleden werd haar man ernstig ziek en hij, de kostwinner voor haar met vijf kinderen, stierf na een smartelijk lijden. De geboorte van dit zesde kind vermeedert hare zorgen en doet de pijnlijke vraag bij haar oprijzen: „zal ik ook voor dit „kind het dagelijksch brood verdienen kunnen”?

Arme moeder! — Neen, rijke moeder! Want de goedertierenheid Gods gaf haar in dit zesde kind een zoon, eenmaal haar steun en troost als zijne broeders en zusters de moeder zullen verlaten en vergeten hebben; dit laatste kind zal haar eenmaal dierbaarder worden dan één der overigen haar ooit geweest was.

Zie verder die moeder, die beurtelings haren zuigeling aan het hart drukt en de handen samenvouwend de oogen opslaat als ten gebede. Zij is eene verstootene van deze wereld, door de menschen veracht en uitgeworpen, omdat deze zuigeling is de vrucht harer zonde. Toch heeft zij vergeving gezocht en troost gevonden bij haren Christus, en zij zal, als God haar hiertoe de krachten geven wil, dit kind der schande zijn Heiland leeren kennen en liefhebben. Want als uit dit kind een jongeling zal zijn opgegroeid en het vreeselijk tijdstip aangebroken is, waarop zij hem het geheim zijner geboorte moet meêdeelen, dan hoopt zij om Jezus' wil ook bij dien zoon vergeving te vinden en het liefelijk woord van zijne lippen te vernemen: „moeder, ik had u lief, ik heb u lief en ik zal u liefhebben tot mijn laatsten ademtocht”!

Maar als onwillekeurig wendt zich ons oog van deze droevige beelden af en rust met welgevallen op dat jonge en schoone echtpaar, dat met den eerstgeborene speelt en dartelt in onverstoorden levenslust. De jonge man, die het wicht opneemt om het den eersten vaderkus te geven, zegt schertsend tot de moeder: „onze jongen gelijkt reeds op u”! „Dan is hij geen rechtgeaard kind, want een goed kind dat naar zijn

„vader aardt"! luidt het gevatte weêrwoord der gelukkige moeder.

Mocht slechts deze scherts geene prophetische kracht bezitten! Wie toch verzekert u, gelukkige ouders! dat niet eenmaal de dag zal aanbreken, waarop de naam van dit uw kind eene huivering u door de leden jagen zal, omdat hij tot een nieteling, tot een wellusteling, — tot een misdadiger misschien zal opgegroeid zijn en uwen naam voor altijd zal geschandvlekt hebben?

Met welgevallen rust ons oog ook op dien grijsaard, die met een van vreugde stralend gelaat over de wieg staat heengebogen, waarin zijn eerste kleinzoon den eersten slaap hier op aarde genieten mocht. Als afstameling van een oud en roemrijk geslacht, hoopt hij dat in dezen jonggeborene zijn stamboom zal blijven voortleven, en die verkwikkende overdenking doet hem weenen als een kind. Kinderlijk ja, zijn uwe vreugdetranen, eerwaardige grijsaard! Wie toch geeft ook u de verzekering, dat dit jongske gespaard blijven en huwen zal, kinderen en daaronder zonen rijk zijn zal, en dat deze zonen op hunne beurt ook grootvaders worden zullen?

Blijft dan toch deze aarde een tranendal en kan er geene onvermengde vreugde meer gevoeld worden bij de geboorte van een kind? Voorzeker, die onvermengde vreugde bestaat; maar zij is niet luidruchtig, zij is kalm en hartverheffend en bezielt het gemoed van die ouders, die hun kind bij de geboorte als een geschenk uit Gods hand ontvangen, die aan Hem en aan Christus dit pand

opdragen met de bede, dat hun wijsheid en ijver mogen geschonken worden, om ook dezen telg in eer en deugd op te voeden en tot een edel mensch te vormen. Vrijelijk ruste uw oog op zulk een gezin, waar liefde, eendracht en zedelijkheid wonen, waar de gedachte aan de toekomst der kinderen geen vrees kan veroorzaken, omdat die toekomst aan den Hemelschen Vader wordt aanbevolen, die ook voor deze kinderen liefderijk zorgen zal.

Mocht het aanschouwen dier reine christelijke vreugde onze jaloerschheid hebben opgewekt! Want een ieder kan haar deelachtig worden, zoo dit slechts zijn ernstige begeerte, zijn plechtig voornemen geworden is.

DE KINDERLEEF TIJD.

Welken rijkdom van reine genietingen geeft aan de ouders, maar vooral aan de moeder, de ontwikkeling van den zuigeling! Met welke verrukking vangt zij het eerste geluidje op, dat uit het liefelijk mondje gehoord wordt, en hoe verkwikt haar het eerste lachje of het stamelen van den moedernaam! Zie die moeder! Zij heeft het voorrecht zelve haren zuigeling te kunnen voeden en bespiedt reeds het ontwaken van den lieveling om hem aan de rijkge vulde borst te laten genieten en hierin zelve de gewaarwording van den reinsten wellust te gevoelen, welke ooit den mensch gegeven werd.

Gelukkige moeder! Hoe goed is het u niet in de toekomst te kunnen lezen, want gij zoudt reeds niet meer genoten hebben zoo het u bekend gemaakt ware, dat na weinige dagen reeds uw zuigeling die heerlijke borst zal weigeren en kermend van pijn zal nederliggen. O, geniet nog maar die uren van onwetendheid! Want, niettegenstaande al uw zorgen en waken aan het ziekbed van uw jongske, trots de beste pogingen van den geneesheer, de onverbiddelijke dood zal ook dit bloesempje ter nederslaan.

Is het aan de meesterlijke pen van een Félix Bungere 1) gelukt, de folteringen van het vaderhart gedurende de ziekte en bij het sterven van een geliefd kind te beschrijven, geen mensch is nog in staat geweest met getrouwheid weêr te geven al wat er in het hart der moeder omgaat, die haar eigen vleesch en bloed ziet lijden en wegsterven.

Ik zou u van zulk een tooneel der smarte willen doen getuigen zijn, ontaarde moeders! die de verzorging uwer zieke kinderen aan bonnes of kindermeiden overlaat, en u niet schaamt in concert- of operazaal te schitteren, terwijl uw kranke kind in zijne benauwdheid te vergeefs om u roept. Of zou deze smart der rechtgeaarde zoo zwaar beproefde moeder reeds niet meer tot uw hart spreken, verdoofd en verstompt als het werd door de ijdelheden en de bedwelming der zinnelijke wereldsche genietingen? En zou het moederlijk gevoel, dat schoonste sieraad der vrouw, bij u reeds voor koude

---

1) *Trois jours de la vie d'un père.* Paris 1872.

onverschilligheid hebben plaats gemaakt, als het Gode behaagde, ook *uw* kind op te eischen?

Gij zoekt uwe schatten in die rijk verlichte zalen, waar ijdelheid en valsheid zetelen, terwijl gij uwen echten rijkdom vinden kondet in die stille binnenkamer, waar uw zuigeling slapende nederligt.

Zal toch niet eenmaal ook voor u het schrikwekkend oogenblik aanbreken, waarin het geweten de pijnlijke vraag niet langer onderdrukken kan, of gij niet evenzeer als iedere andere moeder verantwoording zult hebben te geven, wat gij van uwe kinderen gemaakt of althans getracht hebt te maken?

Rijk aan afwisseling en aan leering tevens is het aanschouwen der kinderwereld in hare bedrijvigheid en onschuldige spelen. Richt uw oog eens op dien blonden krullebol, wiens verhoogde blos en levendige blik getuigen van de bezieling, waarmede hij bij het soldaatjespelen zijne onderhoorigen aanvoert. Zijn onbedorven hart spreekt nog uit dat open oog, dat u aanziet met een fierheid en geestdrift zooals het mannelijk oog nimmer meer vertoonen kan.

Liefelijk kind! Moeten ook u de beproevingen dezes levens treffen, en zullen ook u de verleidingen dezer zinnelijke wereld wellicht meésleepen, zoodat uw oog mat geworden en uw blos verbleekt zal zijn?

Zie daar ginder dat vlug, aanvallig meisje en bewonder het, hoe zij reeds met echt moederlijke teederheid hare poppen verzorgt en koestert! Als God haar het

leven sparen wil, wordt zij gewis eene moeder in den edelsten zin des woords.

Geniet uwe onbekommerde jeugd, engelachtig wezen, en laat ongestoord der edelste aandrift van uw gemoed haar vrijen loop!

Geniet uwe onbekommerde jeugd, — wat zeg ik? Of heeft dan niet de kinderleeftijd ook reeds zijne beproevingen en rampen? Hij, die als geneesheer door het leven gaat, is menigmaal getuige van de hartverscheurende smart, welke ook het kind reeds treffen kan door den dood eener lieve moeder. En staat het ons allen nog niet levendig voor den geest, hoe een gebroken stuk speelgoed, eene plagnij van broertje of zusje, ja, eene weigering van dezen of genen wensch door onze ouders ons diep ongelukkig maken kon? En dan dat schoolgaan! Hoe moeielijk gewenden wij, die vroeger slechts deden wat de lust van het oogenblik ons ingaf, aan het daar stilzitten en aandachtig zijn! En dan dat plagen en die mishandeling door onze schoolmakers! Hoe onschuldig haalden wij ons hunne kwellingen op den hals, waar wij bijv. of in onze manieren of in onze kleeding iets vertoonden, dat hun spotlust opwekte! Hoe onnoozel liepen wij er in, als wij, die te huis gewend waren onze ouders *vader* en *moeder* te noemen, ook op de school ons die woorden lieten ontvallen in plaats van *pa* en *ma*!

Uit vrees voor dien spot onzer makers gebruikten wij op school ook deze klanken en handelden zoo voor het eerst in ons leven tegen de inspraak van ons gemoed — uit valsche schaamte.

Weet gij wel, ouders, die uwen kinderen verachting voor hunne moedertaal inboezemt, dat gij zelve hierdoor uwen voorvaderlijken volksgeest verlooquent en bovendien de schuld draagt van die eerste vergiftiging des kinderlijken gemoeds, welke niet alleen uwe, maar door uwe ook onze kinderen tot onoprechtheid verleidde?

O! die valsche schaamte, hoe wordt zij de bron van al dat bedrog, in de hedendaagsche samenleving afgespiegeld! Hoe menigeen wordt alleen door valsche schaamte er toe verleid te zwijgen, waar hij spreken moest, en niet te handelen, waar hij behoorde door te tasten!

De kinderleeftijd, zeide ik, is ook rijk aan leering. Ofschoon het niet te loochenen valt, dat reeds zeer vroeg de sporen van zinnelijkheid en zelfzucht zich bij het kinderspel vertoonen, toch is het betrekkelijk nog onschuldig en rein, ja, in menig opzicht den volwassene ten voorbeeld. En met welke vragen kunnen de kinderen ons in verlegenheid brengen! Vragen, welker strekking zoo diepen zin hebben kan, dat wij ze ter nauwernood van de lippen eens wijzen mans zouden verwachten en maar niet weten, hoe wij daarop een gepast antwoord zullen geven. En toch is dit van groot gewicht, juist omdat het kinderlijk gemoed zoo ontvankelijk is voor goede indrukken en die ontvankelijkheid het mogelijk maakt, reeds vroegtijdig het hart des kinds ten goede te leiden.

Gij ouders, die er prijs op stelt, uwe kinderen tot edele menschen te zien opgroeien, denkt er toch aan, dat de eerste kinderjaren de vruchtbaarste zijn voor de

aankweeking dier heerlijke gaven van hart en verstand beide, welke als vruchten eener goede opvoeding in het volgend leven voor onze kinderen onwaardeerbaar te noemen zijn!

DE JONGELING.

Welk een heerlijk tijdperk van ons leven vormen de jongelingsjaren! Hoeveel lichamelijke en geestelijke ontwikkeling, hoeveel hoop en verwachting, hoeveel genieting van allerlei aard geeft dit dichterlijk heldentijdvak aan den toekomstigen man! En wat zoete dweeperij en mijmering geeft die geheimzinnige leeftijd, waarin ons de grootsche figuren uit de ridderromans van Walter Scott zoo sterk aantrokken, omdat hun strijden en lijden het bezit of de eer der reine, edele jonkvrouw golden. Want in ons jongelingsgemoed ontwaakte de sluimerende stem der natuur en de betovering eener eerste liefde zal ons aangrijpen.

Wie is die jongeling, die daar als in vertwijfeling ter neder zit, met het: „*Leiden des jungen Werthers*” in de hand, terwijl zijn sombere blik van een aan den wand hangend wapenrek naar de beeldtenis zijner moeder afdwaalt?

Ach, jongeling! werp dat heerlijk geschreven maar vergiftigend boek ter zijde; laat uw oog slechts op het beeld uwer moeder rusten en kalmte zal in uw stormend gemoed terugkeeren. Ja, innig medelijden hebben

wij met uwe smart; voor haar, die u de eerste liefde mocht leeren kennen, zoudt ge tienmaal uw leven hebben opgeofferd, en wij beseffen het, dat dit leven thans geene waarde meer voor u hebben kan, nu zij, wie gij liefhadt met al den gloed eener reine eerste liefde, nimmer u mag toebehooren.

Maar wie verzekert het u, dat gij in haar bezit al dat geluk, door eene rijke verbeelding u voorgetooverd, zoudt gevonden hebben? En kon het niet denkbaar zijn, dat de goedertierenheid Gods u later eene levensgezellin deed vinden, die uwer wellicht oneindig waardiger zal zijn en uwe genegenheid zal beantwoorden met die teedere aanhankelijkheid, welke zooveel duurzamer en beter van gehalte gebleken is dan de romaneske liefde der jeugd?

Een heldentijdvak noemde ik de jongelingsjaren, en ze zijn het in de ruimste beteekenis des woords. Of gevoelt hij zich niet als een held, die jeugdige muzenzoon, die onder de medestudenten niet slechts *ingenio et eruditione princeps*, maar daarenboven als beste zwemmer, als vlugste gymnastiker en handigste billardspeler bekend staat? Slaat hem gade, als hij zingend de kleine republiek, welke de student "*zijne kroeg*" pleegt te noemen, binnentreedt, hoe hij daar te huis is en met zijne vrienden schertst en lacht! Slaat hem gade, als hij na volbrachten arbeid, ter gelegenheid van een feest daar verschijnt en zijn hart hoorbaar klopt op de gedachte, eenige fideele uren onder vrienden en kennissen te zullen genieten. Hoort zijne gloeiende toasts, die overvloeien

van geest, van vriendschap en liefde, van zin voor het waarachtig schoone en goede!

Ouders, zoudt gij aan dezen jongeling niet eene schoone toekomst durven voorspellen? En zoudt gij er niet trotsch op zijn, zulk een jongeling *uw* zoon te mogen noemen? Weest dan niet te angstvallig en geeft uwen zonen gepaste vrijheid, opdat zij zelfstandigheid en zedelijke kracht mogen deelachtig worden. Geloof het niet, dat op de studentensocieteit slechts ondeugd zetelt; neen, die vereeniging van zoovele jongelieden uit de edelste geslachten van ons land, die daar omgaan met volkomen vrijheid elkaâr te zeggen wat er op het harte ligt, ze is juist eene leerschool van oprechtheid, ze vormt en beschaaft. Wie onzer herinnert zich niet, in hoe korten tijd de verwaande daar van zijne verwaandheid, de gierige van zijne gierigheid, de trotsche van zijne trotschheid genezen werd?

Als gij, ouders, uwen zonen het voorrecht eener waarlijk universitaire vorming schenken wilt, geeft hun dan gepaste vrijheid om te genieten met den tijdgenoot, tenzij gij teekenen van lichtzinnigheid in hun karakter mocht ontdekken hebben. Immers de dagelijksche ervaring leert, dat zonen, die te streng gehouden waren, zoodra zij op eigen voeten stonden, door de verleidingen overrompeld werden en tot zedeloosheid vervielen. Onherstelbaar mag zulk een val geacht worden, want de jongelingsjaren zijn de tijd van voorbereiding, waarvan wij in de samenleving later de vruchten hopen te plukken. Zoo het ons in waarheid ernst is knappe en degelijke mannen te vormen, laat ons dan den tijdgeest wan-

trouwen, als deze verkondigde: *verstandelijke ontwikkeling is het ééne noodige; verstandelijke ontwikkeling is het zeker geneesmiddel voor alle kwalen der maatschappij; verstandelijke ontwikkeling zal den individu individueel en der samenleving maatschappelijk geluk aanbrengen.*

Zoolang niet *zedelijke* ontwikkeling, uit godsdienst des harten geboren, zich aan de verstandelijke paart, heeft deze luttel waarde; de ervaring leert het ons, hoe maar al te dikwerf het spreekwoord: *hoe grooter geest, hoe grooter beest*" bevestigd werd.

Het realisme onzer dagen hecht aan zedelijkheid weinig waarde; slechts de klinkende pasmunt bekoort en bezielt den tijdgenoot; toch blijft zedelijkheid in mijne schatting een *onmisbare factor* van den vooruitgang en legt zij een zegel van hoogere bezieling en reiner geluk op de menschheid, dan door de pasmunt verworven wordt.

Om die zedelijkheid te bevorderen acht ik voor mij de beoefening der schoone kunsten een heerlijk hulpmiddel. Levendig herinner ik mij het genot, dat ons de beoefening van zang- en strijkquartetten gaf, en de avonden op *„sic itur ad astra 1)“* doorgebracht zijn mij onvergetelijk gebleven.

Te bejammeren acht ik het, dat de eischen der wetenschappelijke opleiding zóó overweldigend in onze dagen geworden zijn, dat er voor kunstbeoefening door de jongelieden bijna geen oogenblik meer beschikbaar bleef.

---

1) Een studentenmuziekgezelschap, waarvan ik in November 1870 het vijfentwintigjarig bestaan als eerlid mocht meêvieren.

De klachten, door Jhr. Mr. Victor de Stuers hier en daar uitgesproken over het afnemen van den kunstzin in Nederland, zullen, zoo ze al tot heden van overdrijving niet geheel waren vrij te pleiten, toch zeker in de naaste toekomst bewaarheid worden, als de paedagogiek voor wetenschap alles, voor kunst niets blijft doen. Geen lichamelijk zoowel als zedelijk krachtig ontwikkeld geslacht zal gevormd worden, zonder naast gymnastiek en wetenschap ook aesthetische opleiding te blijven huldigen.

DE JONGE DOCHTER.

Schoon zijt gij en een waar pronkstuk uit de schepende hand Gods, gij jeugdige vrouw in uwen eersten lentebloei! Werd de kracht des mans in hoekige, beenige en gespierde vormen nedergelegd, de zachtheid en teederheid der vrouw werden gehuld in ronde, schoone vormen en zachte lijnen. Slechts de geofende beitel van een Canova of Thorwaldsen, slechts het geniaal penseel van een Murillo of Raphaël vermocht die heerlijke vormen na te bootsen.

Toch zal ook u de hartstocht belagen, schoone vrouw! Toch zullen ook op u de pijlen der zinnelijkheid worden afgericht, en als gij valt, zal uwe heerlijkheid verbleeken zooals de teedere bloem verwelkt, als haar stengel door den stormwind gebroken werd.

Moeilijk is in onze dagen het lot der jonge dochter.

Is zij rijk en schoon tevens, dan wacht haar wellicht een schitterend huwelijk, waarin haar toch nog bittere beproevingen kunnen zijn weggelegd, als zij bijv. kinderloos blijft of haar echtgenoot zijne huwelijkstrouw vergeten mocht. Is zij arm en schoon, dan is het gevaar voor hare eer te grooter naarmate de kans voor haar aardsch geluk geringer is. Wellicht ook nopen de omstandigheden van het ouderlijk gezin, dat zij zeer jong haren weg onder de menschen moet zoeken en in eene ondergeschikte betrekking haar brood verdienen. Dan wachten haar beproevingen en moeitevolle tijden; maar als zij getrouw en ijverig hare plichten vervult en zelfopofferende liefde weet te betrachten, dan zal zij wederliefde oogsten en zich zelfs in die ondergeschikte betrekking geenszins ongelukkig gevoelen.

Wie is daar dat lieftallig meisje, dat lang na middernacht nog bij het flauwe schijnsel van een spaarlampje zit te arbeiden? Zij is de eenige dochter van eene ziekelijke weduwe. Door zwaren arbeid moet zij voor deze en voor haar zelve als naaister den kost verdienen, maar zij gevoelt zich gelukkig voor die lieve moeder te mogen werken. Heden zit zij nog zeer laat aan den arbeid om iets extra te verdienen, waarvan zij hare zieke, die morgen verjaren zal, met een bloemruiker of eene versnapering hoopt te verrassen.

Wie is die schoone jonge dame, die daar in rijken tooi uitgedoscht, over een balcon leunende naar het omringend bergachtig landschap hare oogen richt? En wie is die jonkman, die op datzelfde balcon gezeten, als in eerbiedige betoovering dit schoone meisje gadeslaat? Zij

zijn troetelkinderen der fortuin, dochter en zoon van aanzienlijken huize, die door de kracht eener eerste liefde vervoerd, te samen het ouderlijk dak ontvluchtten, omdat de ouders van het meisje de toestemming tot hun huwelijk geweigerd hadden. Zij bevinden zich in een eerst hôtel in Zwitserland, waar de omringende natuur het genot van hun samenzijn verhoogen zal. En wat hunne wettige of onwettige vereeniging in het oog der menschen betreft, — de stem der natuur verbond hunne harten door innige liefde; wat is er misdadigs in, aan deze natuurstem gehoor te geven?

Jonge dochters van Nederland! Wie van deze twee meisjes zal de in waarheid gelukkige zijn? Immers de eerste, die in zelfopofferende liefde voor hare moeder arbeiden mag, terwijl de zelfzucht der laatste reeds met hare ouderliefde gebroken heeft.

Ja, gij gevoelt het, in zelfopofferende liefde zetelt de kracht, de toovermacht der vrouw. Hierdoor alleen kan zij geluk en zegen verspreiden, maar hierdoor alleen ook wordt zij zelve in waarheid gelukkig. De Schepper heeft die behoefte tot zelfopoffering in haar geplant, opdat zij eene ware hulpe tegenover den man, opdat zij eene teedere moeder voor hare kinderen worden zou.

Geloof dan niet, jonge dochters, al die inblazingen van onzen tijdgeest, maar behoudt uwen echt vrouwelijken inborst, ja, ontwikkelt en veredelt dien!

Als de radikalen het u willen diets maken, dat de mannen tot heden u verdrukten en uwe wettige rechten met voeten traden; als zij u het stemrecht, de eereambten en staatsposten, de zitting in 's lands vergader-

zalen, ja, wat niet al meer, komen aanbieden, om door deze zoogenaamde emancipatie uwe te lang reeds ver-treden rechten te herstellen, antwoordt dan met al de kracht die in u is: „wij willen vrouwen blijven, zooals „de Schepper ons geformeerd heeft.”

Maar ik behoefde u dit niet op het hart te drukken; geheel uwe natuur is als van zelve in opstand tegen zulke onnatuurlijke gedaanteverwisselingen, waartoe het radicalisme onzer dagen u verleiden wil. Gij gevoelt zelve reeds den grootsten afkeer van die man-vrouwen, die het schoonste sieraad der vrouw hebben afgeschud 1): „*cette réserve craintive, qui est la poésie de son sexe et qui en est aussi la protection.*” Gij wilt haar niet volgen op hare onvrouwelijke wegen, omdat gij als bij instinkt gevoelt door die nieuwe rechten weinig te zullen winnen en alles te kunnen verliezen, wat de vrouwen-waarde geven kan. Gij gevoelt het, dat gij voor de plichten der burgeres die der echtgenoot en moeder zoudt moeten verzaken, en uwe keuze is snel geschied; vóór alles en boven alles blijft gij de taak der huisvrouw en huismoeder liefhebben en als de bij uitnemendheid vrouwelijke beschouwen.

---

1) *Les réclamations des femmes, appendice de: l'ennemi de la famille, par le comte Agénor de Gasparin. Page 315. Paris, 1874.*

HET HUISGEZIN.

De jongeling is man geworden en treedt vol verwachting, vol hoop en moed het werkdadig leven binnen. Hij heeft zich degelijk voorbereid en vleit zich, dat hij het vak zijner keuze grondig verstaat. Wat hem in de samenleving ook wachten moge, zijn geloof aan liefde en vriendschap, dankbaarheid en trouw, waarheid en zedelijkheid zal nimmer geheel verloren gaan.

O, nuchter jongeling! Koud als een stortbad zal u de werkelijkheid overrompelen en van uwe sanguinische verwachtingen zullen slechts enkele verwezenlijkt worden.

Maar gij wilt toch ook wel breken met de illusiën en dweeperijen der jeugd, want gij moet een man van praktische bruikbaarheid worden, die tot welzijn zijner tijdgenooten ernstig medearbeiden wil. Gij vat dus met kracht uwe taak aan; soms zijt gij ietwat somber en heeft op uw gelaat die vrolijke levenslustige uitdrukking van voorheen voor ernstiger mannelijker trekken plaats gemaakt. Soms gevoelt gij u verlaten en ledig in het gemoed, niettegenstaande gij daar werkt onder de woelige menigte. Gij smacht naar genegenheid, naar vriendschap en liefde, zooals gij deze in het ouderlijk huis en onder de vrienden uwer jeugd genieten mocht, maar gij vindt ze in de samenleving niet weder. Is het dan wonder, dat gij eene levensgezellin zoekt, die u al dat verlorene zal weêrgeven?

Gij hebt haar ontmoet, in wie gij dit alles hoopt

gevonden te hebben, en eenigen tijd later is uw huisgezin gesticht.

Geen tafereel rijker aan kleuren en schakeering dan dat van het huisgezin. Maar niemand krijgt levendiger, uiteenloopender en juister beeld daarvan te zien dan de geneesheer, die in zijne dagelijksche omwandeling rijk en arm bezoekt. Wilt gij dus „*het huisgezin*” leeren kennen, vergezel ons dan op onzen rondgang en gij zult stof tot nadenken verzameld hebben.

Gij wenscht dit en vergezelt mij naar de aanzienlijke wijken der stad en treedt met mij een prachtig huis binnen. Wij bestijgen een marmeren trap en komen in een rijk gemeubelden slaapsalon, waar de heer des huizes, aan wien ik u als een belangstellend ambtgenoot voorstel, reeds weken lang ernstig ziek lag. Met eenige vrienden op de jacht geweest zijnde, had hij door gevatte koude eene hevige longontsteking beloopt, die een slepend verloop aangenomen en hem nu reeds al dien tijd aan het ziekbed gekluisterd had. Tot zijne verpleging had hij slechts een knecht, oud-gediende zijner familie, die het verzorgen van zieken vrij wel verstond.

Op mijne vraag naar de gezondheid van mevrouw en van de beide dochters, antwoordde de zieke mij, dat zij zeer welvarend waren, maar dat mevrouw eene matinée musicale in een naburig stadje was gaan bijwonen en dat zijne dochters beloofd hadden bij eene vriendin te déjeuneren.

Daar lag nu die rijke, aanzienlijke heer, armer en verlatener dan de armste daglooner, wiens vrouw en dochters hem bij ziekte zeker niet zouden verlaten heb-

ben. Maar hun huwelijk, meer op berekening dan op genegenheid gegrond, was recht ongelukkig geweest, en de wereldzin der moeder had reeds de dochters besmet, zoodat ook deze den vader aan zijn lot overlieten.

Van daar heengaande kondt gij u niet weerhouden tot mij te zeggen: „met al zijn rijkdom is die man „toch zeer arm, want hij mist juist datgene, wat aan „die schatten waarde zou gegeven hebben.”

Wij vervolgen onzen weg en treden een niet minder aanzienlijk huis binnen, waar wij bij een jong, schoon meisje worden toegelaten, dat op dezen oogenblik schijnbaar welvarend ons ontvangt, maar straks misschien reeds in een hevig zenuwtoeval nederliggen zal. Zij was reeds de bruid van een jonkman, wiens gunstig voorkomen, schitterende talenten en invloedrijke plaats in de samenleving haar lot aan menige vriendin benijdenswaard deden toeschijnen, toen op den dag vóór het huwelijk deze jonkman met de kamenier zijner moeder spoorloos verdwenen was. Sinds dien dag lijdt zij aan hevige zenuwtoevallen, welke zich op het schokkend bericht voor het eerst bij haar vertoonden.

Wij verlaten de aanzienlijke buurt en gij gaat met mij een nauwe steeg binnen, waar lucht en licht met moeite doordringen. Wij bestijgen een trap en komen in een armoedig kamertje, waar gij door de bedorven lucht en door het droevig tafereel, dat zich hier vertoont, als iets loodzwaars op u voelt neervallen. Daar ligt eene zieke vrouw, de zorgzame en liefhebbende moeder van een viertal kleine kinderen, dat rondom de tafel een stuk roggebrood zit te eten, terwijl de vader

smoordronken in een hoek van het vertrek daar nederligt. Is het wel de schuld van die zieke vrouw, die dagen en nachten gearbeid heeft om de schamele bete broods te verdienen (waarvoor de man toch arbeiden moest en ook eer hij een zuiper werd gearbeid heeft), dat de kinderen in de laatste dagen harer ziekte niet zoo knap meer zijn als gewoonlijk en de omgeving slordig en onrein geworden is? Maar wat zou het ook baten, orde en zindelijkheid te kweken, waar de verhitting van den drank den man meestal lust tot vernielen geeft?

Terwijl ik mijn voorschrift opteeken, zie ik u met een traan in het oog de zieke naderen en haar iets in de hand stoppen, waarvan ik de beteekenis wel gissen kan.

Met mij van daar gaande, zegt gij als om uw hart te verlichten: „zoo droevig beeld van het huisgezin had ik nog nimmer aanschouwd”!

En ik moest u hierop antwoorden: „als gij geneesheer waart, zoudt ge er zoo honderden ontmoeten.”

Gij vergezelt mij verder en wij treden in eene straat der binnenstad eene kleine maar nette woning in. De deur der kamer, waar de zieke ligt, staat half geopend en wij hooren eene mannelijke stem, die bidt. Eerbiedig blijven wij aan den dorpel staan en wachten tot het gebed geëindigd is. Nu treden wij binnen. Alles getuigt hier van netheid en orde, niet van weelde of wereldzin. Op de tafel ligt het geopend bijbelboek; in de bedstede bevindt zich het tienjarige zieke kind met den verhoogden koortsblos op de vermagerde kaken; naast hem zit de beproefde vader, die om het behoud des

kinds gebeden had. Zijn gelaat is bleek en zijne oogen staan mat; zes dagen en nachten heeft hij onafgebroken bij den zieke gewaakt: immers op het sterfbed zijner vrouw heeft hij haar plechtig beloofd voor dezen knaap goed te zullen zorgen.

Mocht de goedertierenheid Gods dit kind nog sparen, het eenige wat hem van zijn gelukkig gezin was overgebleven, dan wil hij het met moederlijke teederheid opvoeden en, als lust en aanleg bij dezen knaap zich daarvoor mochten openbaren, hem aan den dienst van zijn Heer toewijden.

Gij verlaat deze plek der smarte met een minder geschokt maar innig geroerd gemoed en zegt tot mij: „hoe „ondoorgrondelijk zijn Gods wegen! Waarom moest die „huisvader ginds tot ramp voor de zijnen blijven voort- „leven, terwijl de moeder van dit voorbeeldig gezin zoo „jong reeds werd opgeroepen”?

Wij gaan verder en betreden een kosthuis, waar niet alleen een walm van slechten tabaksdamp, maar, wat nog erger is, een oorverdoovend gedruisch van tieren, schelden en vloeken ons tegemoet komt. Dit liefelijk koor wordt door een twintigtal van de ruwste poldergasten aangeheven, terwijl in een hoek der gelagkamer twee hunner met den waard zijn handgemeen geraakt, omdat zij hunne vertering niet betalen willen. Twee zoontjes van den waard staan dit tooneel bitter huilende te aanschouwen en roepen tot hunne moeder: „kom „toch vader te hulp, zij vermoorden hem”! Maar de moeder kan hun zusje niet verlaten, dat in een aangrenzend binnenkamertje aan ijlede koortsen lijdt en,

door het gedruisch in de gelagkamer opgeschrikt, haar bed verlaten wil.

Gij kunt dit tooneel niet langer aanzien, betaalt het bedrag voor de weerspannige poldergasten, waardoor de waard uit hunne ruwe handen verlost raakt, en gij verlaat deze helsche plaats, liever buiten wachtende tot ik mijn ziekenbezoek daar volbracht heb.

Wij gaan verder en begeven ons naar een meer buiten gelegen huis, waar wij een jeugdigen lijder vinden, die door twee vrouwen, eene bejaarde en eene jonge, verpleegd wordt. Voor gij er de wetenschap van bekomen hadt, laat gij reeds uit de trekken van dezen lijder, dat hij aan de onverbiddelijke teringziekte sterven zal. Hij is de eenige zoon dier bejaarde dame, eene weduwe van vermogen, wier huis hij ontvluchtte om met die jeugdige dame, chanteuse in een café-concert, het leven in te gaan. De weduwe had dit gedrag van haren zoon zeer hoog opgenomen en hem niet willen zien, tot zij voor weinige dagen het bericht ontvangen had, dat hij ernstig ziek lag en de ontwaakte stem der moederliefde haar bewogen had, hem zoo mogelijk nog voor zijn dood vergiffenis te schenken. De chanteuse, die den jongeling waarlijk liefhad, won de genegenheid der moeder door de liefderijke verpleging, welke zij den zieke gaf, en weinige dagen na dit bezoek mocht ik daar van een sterfbed getuige zijn, dat onvergetelijk in mijne herinnering gegrift staat.

Gij wenscht mij niet verder te vergezellen en zult mij afwachten in mijne studeerkamer, als ik met het bezoek der zieken gereed zal zijn. Het zien toch van zóoveel

ellende in zóó korte oogenblikken had u zenuwachtig gemaakt.

Te huis komende bespied ik uwe houding door de half geopende deur mijner studeerkamer en zie u met het hoofd in de hand als in diep gepeins neêrzitten.

Zoodra gij mij ontdekt, roept gij mij toe: „waarde vriend! ik zat te peinzen over de beteekenis van het huisgezin, wat dit wezen kon en wezen moest, en wat het toch in de werkelijkheid maar al te dikwijls aanbiedt. Het kon en moest zijn een tempel, waarin slechts aan liefde, eendracht en godsdienst geofferd werd; maar het is zoo menigmaal een tempel voor afgodendienst, waar zelfzucht, hoogmoed en zinnelijkheid worden aanbeden.”

Zeer juist was deze beschrijving van het hedendaagsch huisgezin; immers door eigen schuld en zedeloosheid wordt zoo menig gezin verwoest, waar de uiterlijke voorwaarden van geluk ruimschoots aanwezig zijn.

DE GRIJSHEID.

Een heerlijk tijdperk van rust zal de avond des levens zijn voor den moêgestreden strijder, die op eene goed doorloopen levensbaan mag terugzien. Maar een tijdperk van zelfverwijt en wroeging zal die avond des levens moeten zijn voor dengene, die door zijn geweten beschuldigd wordt, het leven in ijdelheid verspild of het geluk zijner omgeving verwoest te hebben.

Wie is die grijsaard daar, die in de stille binnenkamer aandachtig den bijbel leest en nu en dan zijn vochtig oog ten hemel opheft? Hij was de gelukkige echtgenoot en vader uit een talrijk gezin, die ten zegen van zijn medemensch gearbeid heeft, maar wien Gods ondoorgrondelijke wijsheid al de zijnen op volwassen leeftijd ontnomen heeft. Daar leeft hij nu als een kluisenaar, slechts vrienden, geene bloedverwanten meer bezittende en verlangende naar het oogenblik, waarop ook hij met het aardsche leven zal hebben afgerekend. Toch wacht hij hierop niet met ongeduld, noch mort hij over de verlatenheid, welke hem de avond des levens brengen moest, want hij is een christen en bereidt zich voor tot het eeuwige leven, dat de belofte der toekomst voor hem bevat.

Wie is die afgeleefde man, die daar onder zijne boeken en instrumenten als begraven zit en nu en dan van zijn arbeid rustende in het helder brandende vuur staart met een zóó matten, zóó echt melancholischen blik, dat gij meenen zoudt ook in hem een mensch te moeten begroeten, die al wat hem op aarde dierbaar was, verloren had? Toch niet! Ga naar de woonkamer des huizes en gij zult daar een recht gezelligen kring vereenigd vinden; daar zit zijne wederhelft, daar zitten een zoon en eene dochter, die nog bij hem aan huis wonen, en ginds huppelen vier overheerlijke kinderen van zijn gehuwden zoon door de kamer rond, voor wie het een feestdag is bij grootvader te gaan spelen.

Is hem het bezit van al die dierbaren dan niets waard? Toch niet! Als hij straks ter maaltijd binnen-

komt, dan herkent gij hem niet meer, zijn gelaat glanst dan van genot en jeugdig vuur, en hij stoeit als een kind met die kleinkinderen, dat hun schaterlach door de kamer weerklinkt.

Welke is dan de oorzaak zijner melancholie? Het is een onbevredigd gevoel, eene gewaarwording als van leegte, dat in de latere jaren zijn gemoed is binnengedrongen.

In zijne jeugd was hij reeds een hartstochtelijk en zeer gelukkig beoefenaar der natuurwetenschappen; roem en stoffelijken voorspoed bracht hem die loopbaan in groote mate; bij de menschen is hij geëerd en gezien; eene lieve vrouw, lieve kinderen en kleinkinderen, van wie hij niets dan genoeg beleeft, mag hij de zijne noemen; — toch bevredigt hem deze rijkdom niet meer, want hij, die zijn geheel leven scepticist, ja, als hij oprecht zijn wil, materialist geweest is, denkt thans met huivering aan zijn naderenden dood en heeft geen vrede meer bij de gedachte, dat er van al die heerlijkheid, van zijn naam en roem eerlang niets meer zal overblijven dan het onder de aarde rottend lichaam en de herinnering door den tijdgenoot van al wat hij gesproken, geschreven en tot stand gebracht heeft, welke herdenking toch ook even snel wegsterft als het stoffelijk hulsel zelf.

Hij weet als natuurkenner zeer goed (wat trouwens zijn verzwakt gezichtsvermogen en zijn verstramde spieren en gewrichten hem reeds gevoelen deden) dat de anorganische stof de organische in zijne weefsels gaat verdringen, en dus, ook al spaarde hem ziekte, de natuurwet in de naaste toekomst zijne ontbinding moet

bewerken. Zoolang hij kracht en levenslust gevoelde, had hij er vrede bij, dat zijn individueel bestaan aan de vernietiging zou worden prijs gegeven, want hij hoopte van dat tijdstip nog verre verwijderd te zijn; maar nu de krachten hem gaan onzinken en het hersenleven afneemt, nu heeft twijfel omtrent de waarheid van dien overgang tot het „néant” met steeds toenemende macht hem aangegrepen en hij siddert bij de gedachte, dat die overgang toch ook wel eene andere zijn kon.

Arme man! Gij die als physioloog, anatoom en patholoog zoo haarfijn het stoffelijk leven van den mensch hebt leeren kennen, gij staat als anthropoloog en psycholoog voor dit u zoo onoplosbaar en pijnlijk vraagstuk! Gij, die u rijk hadt kunnen en moeten gevoelen in het genot van zoovele voorrechten, gij zijt onvoldaan en geniet slechts ten deele, wat anderen volkomen gelukkig zou gemaakt hebben! Mocht gij nog aan den laten avond van uw leven de onsterfelijkheid uwer ziel gehuldigd en bij die wetenschap licht gevonden hebben, welke boven de menschelijke wetenschap, ook boven uwe natuurkennis, verheven is!

Als wij ons leven goed besteed en geene zedeloosheid te betreuren hebben, die eigen lichaam of dat van kinderen en kindskinderen deed kwijnen, dan is de grijsheid onze kroon en de avond des levens onze voorbereiding tot hooger en beter leven.

HET STERFBED.

Zooals de geboorte wekt ook het sterfbed des menschen de verschillendste gewaarwordingen bij bloedverwanten en vrienden.

Maar niemand ontvangt grooter verscheidenheid van indrukken door het sterfbed, waarvan hij getuige is, dan de geneesheer.

Hier bezoekt hij eene stervende weduwe, wier laatste strijd verzwaaard wordt door het hartverscheurend gemjammer van drie nog jonge kinderen, wier eenige steun en verzorgster zij was.

O! het dagelijks zien van droefheid en lijden moet wel zijn hart geheel hebben afgestompt, als hier niet een traan van innig medegevoel zijn oog ontwellen zou.

Daar staat hij aan het sterfbed van een jong en schoon dienstmeisje, dat door hevige cholera aangetast, uit haren dienst bij de ouders is overgebracht om binnen weinige uren reeds den strijd volstreden te hebben. Innig roert hem de weeklacht der zieke, met de heesche cholerastem uitgesproken: „ach doctor! waarom moet ik „zoo jong reeds sterven”?

Ginds is hij getuige van de laatste levensuren eener rijke oude juffrouw, wier verre bloedverwanten bijna allen reeds tegenwoordig zijn, de rol van bedroefden meesterlijk spelende, om na den laatsten ademtocht der zieke als gieren op haren inboedel aantevallen en over de erfportiën onderling te twisten.

Een verlaten sterfbed moet dit heeten, niettegenstaande tal van omgevendenden; immers het waren slechts de schatten, niet de stervende, tot welke hun hart inkeerde.

Even treurig en verlaten zal ook die rijke en naar de wereld aanzienlijke afsterven, die door de natuurlijke pokken aangegrepen, afzichtelijk en onherkenbaar nederligt, verzorgd en omringd van huurlingen, omdat de naaste bloedverwanten zich niet aan de besmetting wagen willen.

Maar nog huiveringwekkender zal den geneesheer het sterfbed van den vrijdenker zijn, wiens lichamelijke doodstrijd bovendien verzaamd wordt door den bangen inwendigen kamp der ziel, terwijl toch niemand der omringende betrekkingen, zelfs niet zijne diep bedroefde moeder, het wagen durft een woord van ernst en troost hem toe te spreken, opdat niet wellicht nog in deze beslissende ure eene godslastering over de stervende lippen komen moge.

Onbegrijpelijk blijft het mij, niet, dat de beoefening der natuurwetenschappen den jongeling tot twijfel brengen en van hem een vrijdenker maken kan, maar dat de geneesheer, die dagelijks het ware leven des menschen in zijne nietigheid en ellende leert kennen, die aan zoo menig sterfbed het ongenoegzame zijner wetenschap ervaren moet en daar soms zoo krachtig sprekende getuigenissen uit den mond van christenen vernemen mag, als vrijdenker blijft voortleven, weinig beseffende, hoe doelloos en onbeteekenend, zelfs voor den oogenschijnlijk gelukkigsten mensch, dit leven zou geweest

zijn, zoo het niet de beteekenis eener voorbereiding voor beter en gelukkiger leven in eene volmaakter wereld hebben mocht.

Deze toch is de hope en de troost van den christen, dat hij, door lijden gelouterd, eenmaal ook deelgenoot worden moge van die heerlijkheid.

DE OUDE LEVENSBESCHOUWING, DE CHRISTELIJKE,
MAAKT GELUKKIGER DAN DE MODERNE
ONZER DAGEN.

Wat hebben wij te verstaan onder het geluk des menschen hier op aarde? Twintigvoudig uiteenlopend zal gewis het antwoord op deze vraag zijn, als wij haar tot onze medemenschen richten. A. zal beweren, dat alleen de gezondheid geluk geven kan, want dat alle verdere bezittingen en voorrechten geen waarde hebben, als de gezondheid gemist wordt. B. zal het geld als hoofdoorwaarde van geluk beschouwen, omdat in onze dagen van stofaanbidding geld de hoogste macht vertegenwoordigt en den bezitter alles geven kan, wat hij verlangen mocht. C. zal de bevrediging zijner eierzucht het hoogste geluk noemen en heeft naar andere zaken geen verlangen, zoo slechts zijne positie in de maatschappij eene invloedrijke en benijdbare zij. D. zal bescheidener in zijne eischen zich toonen en den mensch gelukkig heeten, die door noesten arbeid voor zich en de zijnen het dagelijksch brood verdienen mag.

Maar waar zou ik eindigen, als ik de uiteenlopende

opvattingen der menschen over het aardisch geluk moest opsommen? Het zal hierin wel gelden: „zooveel hoofden, zooveel zinnen.” En deze quaestie is reeds eene eeuwenoude. De Romeinsche wijsgeeren streden over het: *summum bonum et malum*, de Grieksche geleerden bespraken: τὸ καλὸν κ' ἀγαθόν, en het wekt onze bewondering, dat zij reeds zoo verhevene denkbeelden hierover hadden opgevat.

Toch bracht de zelfopofferende liefde, welke Christus ons predikte en met eigen daad bezegelde, eerst het ware licht aan, dat ons levensgeluk bestralen zou. Het: γνῶθι σεαυτόν, van Solon, werd geadeld tot het: veroordeel en verloochen u zelve, ja zelfs tot het: heb uwe vijanden lief.

De blijde boodschap, in de evangeliën vervat, leerde ons, hoe de oneindige liefde van onzen Hemelschen Vader, door den kruisdood Zijns Zoons als zoenoffer, aan het gevallen menschdom schuldvergeving schenken wilde, opdat het gereinigd van smet tot Zijn heiligen hemel toegang verwerven mocht.

Daarvoor moest het schepsel in Christus gelooven als Gods Zoon en Verlosser der menschheid.

Kan men liefderijker en vaderlijker verhouding van de betrekking tusschen God en Zijne schepselen verzinnen? Immers de dankbaarheid voor zóó groot een offer aan de menschheid gebracht, moet deze wel tot wederliefde 1) stemmen jegens den Vader en onweerstaanbaar wordt de

---

1) Zeer schoon is dit aangetoond in een klein geschrift, getiteld: „*liefde voor liefde.*” Rott. M. Wijt en Zonen, 1862.

drang, die het schepsel tot dien Verlosser voeren zal, zoodra het zich van waar schuldgevoel bewust wordt.

Deze christelijke levensbeschouwing bevatte al wat de nietige en zondige mensch behoefde, om te midden van den strijd des levens staande te blijven en onder lief en leed blijmoedig en tevreden te zijn. De ervaring had geleerd, dat honderden geslachten in dit christelijk geloof een veiligen staf op den levensweg en een deugdelijk schild tegenover de verleiding gevonden hadden. Ook in dit geloof zochten en vonden onze voorouders, de geuzen, moed en kracht om den ongelijken kamp te wagen tegen Spaansche heerschzucht en geweldenarij.

Ja, voor dit geloof lieten zelfs duizenden hunner als martelaars aan galg of op brandstapel goedsmoeds het leven.

Toch zijn weinige jaren voldoende geweest om dit eeuwenoude geloof te schokken en door millioenen menschen te doen afzweren. In naam der moderne wetenschap werd aan dit geloof de oorlog verklaard. Op gezag der vaste physische en chemische wetten, welke de natuurstudie door hare methode van zintuiglijke waarneming langs inductieven weg als mathematisch zekere wetenschap had leeren kennen, werd het supernaturalisme veroordeeld, dat tot heden in de wondervolle geboorte, opstanding, hemelvaart Christi en in de door Hem op aarde verrichte teekenen gehuldigd was. Maar met dien bovennatuurlijken wondervollen nimbus werd aan Christus ook Zijne Godheid ontroofd; in de plaats van den Gezalfde des Heeren, den Zoon Gods, trad de mensch Jezus op, wiens vlekkeloos reine levens-

wandel hier op aarde aan den medemensch tot voorbeeld ter navolging strekken moest.

Wat vooral deze moderne leer smakelijk en voor den hoogmoed onzer dagen streeklend maakte, het was de verkondiging van dat edelst humanisme, dat niet meer sprak van den zondaar, maar van den naar Gods beeld geschapen mensch, wiens rein menschelijk streven bij machte was hem Jezus te doen navolgen. Het schepsel behoefde dus niet langer door een zoenoffer te worden vrijgekocht, maar bereidde zich voortaan door eigen kracht een eeuwig zalige toekomst.

Hoe bemoedigend en zelfverheffend deze moderne leer ook schijnen moge, vind ik voor mij haar wanhopend, omdat de ervaring ten allen tijde geleerd heeft, dat geen enkel mensch, noch vóór, noch tijdens, noch na de omwandeling Christi hier op aarde, de volmaaktheid van Dezen bereikt, ja ook maar in de verte eenigermate heeft nageleefd. Dat dus tot heden niemand buiten Christus vragen durfde: „wie uwer overtuigt mij van zonde”? is mij een positief bewijs van de onbereikbaarheid der adspiratiën van het edelst humanisme.

Trouwens, dit bleek reeds zonneklaar, toen de verkondigers daarvan met hunne eerste humanistische geschriften 1) jammerlijk fiasco gemaakt hadden. En dat de adspiratiën van het humanisme practisch niet te verwezenlijken zijn, werd ook door het veelgelezen boekje: „*Josua Davids*” bewezen, welk geschrift juist hierom

---

1) Men denke aan: *Adriaan de Mérial*, van Dr. A. Pierson, *Lidewyde* van Dr. Busken Huet, en aan *de Verboden Preek* van Dr. Zaalberg.

zoo karakteristiek door den Haagschen predikant Gunningh 1) *„een smartkreet uit de diepte der moderne maatschappij”* genoemd werd.

Naar mijn bescheiden oordeel zijn ook de verwachtingen van het humanisme op een valschen grondslag opgebouwd. De stelling, dat de mensch naar Gods beeld geschapen werd en dus goddelijken aanleg bezit, is volkomen waar, maar wordt zeer zeker door Darwin's volgelingen geloochend. Vóór dat de zonde dat goddelijk beeld in hem geschonden had, was zijn aanleg rein; nu echter miskent men de zondige natuur en den geschonden goddelijken aanleg, als men de hem aangeboren zelfzucht en zinnelijkheid voorbijziet, die toch reeds in de eerste zelfbewuste daden van iederen zuigeling doorstralen. En die zelfzucht en zinnelijkheid nemen van jaar tot jaar toe, ja, zouden zeer licht het dierlijke in den mensch geheel doen zegevieren, ware het niet dat eene van buiten inwerkende kracht, Gods Heilige Geest, zijn gemoedsleven bezielen en aan den christen de beheersching van den dier-mensch schenken kon.

De moderne theologen, die dus met den predikant J. E. Moltzer in den mensch gelooven, als 2) *„een redelijk zedelijk wezen, een schepsel Gods, toegerust met den aanleg om de neigingen der zinnelijkheid te beheerschen”*,

---

1) Protestantische bijdragen van wijlen Prof. Dr. D. Chantepie de la Saussaye. Jaarg. 1873. Bladz. 383.

2) De moderne richting verdedigd in haar godsdienstig, zedelijk, christelijk en nederlandsch-hervormd karakter. Amsterdam, T. Kouwenaar. 1876. Bladz. 18.

miskennen naar mijn oordeel de ervaring van het leven, welke leerde, hoe zwak ook zelfs de meest gevorderde menschen tegenover de verleidingen bestand zijn en hoe grooten invloed de hun aangeboren zelfzucht en zinnelijkheid op handel en wandel uitoefenen. Dat dus het humaan beginsel, buiten hogere bezieling van godsdienstig leven, den mensch in staat zou stellen over het kwaad te zegevieren, loochen ik krachtens de ervaringen welke ieders leven aanbiedt. Het „*ken u zelven*” moest door de moderneren beter zijn toegepast geworden, vóór zij hun stelsel op een valschen anthropologischen grondslag gingen opbouwen.

Even ongelukkig waren zij in hunne bestrijding van het supranaturalisme.

Waar op gezag der vaste natuurwetten aan alle bovennatuurlijke openbaringen omtrent den persoon van Christus waarde ontzegd werd, daar bleven de moderneren toch aan het begrip van God, als bovennatuurlijk Wezen, vasthouden. Of is de God der moderneren een door de zintuiglijke waarneming te ontdekken wezen? Naar mijn oordeel geenszins, tenzij het pantheïsme hun godsbegrip levere en de harmonie in het heelal, de stoffelijke wereldorde hunne godheid worde. Voor mij geldt in dezen slechts één van beide: óf wij breken met het supranaturalisme, maar dan ook geheel en in alles, ten slotte slechts de stof met hare waarneembare uitingen aannemende, óf wij huldigen met en in ons godsbegrip ook de bovennatuurlijke openbaringen en zien volstrekt geen bezwaar aan den God en den Christus des bijbels te gelooven. *Tertium mihi non datur.* Ik noem

dus den modernen theoloog onlogisch en inconsequent, waar hij wel aan God als bovennatuurlijk wezen, maar niet aan de bovennatuurlijke openbaringen van dien God gelooven wil. Met wetenschappelijke zekerheid toch is ook het godsbegrip nimmer te bewijzen. Dit erkent de zoo even genoemde predikant, waar hij (bladz. 10) geschreven heeft: *„de aard der verzekerdheid, waarmede wij onze godsdienstige overtuigingen koesteren, is eene andere dan die, welke wij met het woord weten uitdrukken. De dingen der stoffelijke wereld zijn daarom een voorwerp der wetenschap, de dingen der bovenzinnelijke wereld daarentegen een voorwerp van geloof.”* En hij laat er (bladz. 11) op volgen: *„op ieder ander gebied kan de waarheid, die men gevonden heeft, bezeten worden. Maar op het gebied van den godsdienst kan de werkelijkheid van hetgeen, waarvan de vrome mensch belijdt verzekerd te zijn, slechts medegevoeld worden.”*

Hebben wij na deze verklaringen niet het volste recht te vragen, waarom dan de moderne theoloog het gezag der exacte wetenschap wil doen gelden voor de dingen der bovenzinnelijke wereld, waarvan hij zelf getuigt, dat zij een voorwerp van geloof, niet van wetenschap zijn? En als hij geheel met het supranaturalisme breken moet op gezag dierzelfde exacte wetenschap, hoe kan hij dan nog in zijn godsbegrip het supranaturalisme aankleven?

Voor mij geldt in dezen de kernachtige uitspraak van Dr. A. Kuyper 1): *„als Geulinx occasionalist of materia-*

---

1) Het modernisme een fata morgana op christelijk gebied, bladz. 40.

„list met Moleschot, er blijft in der modernen sfeer
„geen andere keuze.”

Tot welke ongerijmdheden de toepassing van de leerwijze en van de feiten der natuurwetenschappen op het bovennatuurlijk gebied van godsdienst en zedelijkheid leiden moet, werd zeer welsprekend en overtuigend aange-toond door wijlen den Groningschen hoogleeraar Chantepie de la Saussaye in zijne protestantsche bijdragen 1).

Gevaarlijk noem ik de moderne theologie, zoowel voor den predikant als voor den leek. Ieder toch, die logisch denkt en met oordeel redeneert, zal, zoodra hij den eersten stap op haar gebied gezet heeft, van de eene ontkenning tot de andere gevoerd worden en, vóór hij het zich bewust is, reeds op het veld van nihilisme, positivisme en materialisme zijn aangeland.

De ervaring heeft dit ruimschoots bewezen; honderden predikanten (en onder deze vele uitstekenden) zijn tengevolge van dit proces in hun geloofsleven tot het verlaten van hun ambt gedrongen geworden en hebben andere betrekkingen aanvaard; duizenden leeken hebben om diezelfde oorzaak met alles gebroken en huldigen voortaan slechts het: „laat ons eten, drinken en vrolijk zijn, want morgen sterven wij”!

Aan die afgetreden leeraars richt ik deze ernstige vraag: „als uwe moderne richting in waarheid beter was dan het in uw oog verouderd en daardoor onbruikbaar geworden geloof der vaderen, waarom hebt gij den kansel verlaten en niet met al de kracht, die in

1) Eerste jaargang. Bladz. 410 en volgende.

„u was, dat beter geloof aan de gemeente blijven ver-
 „kondigen? Zou in uwe aftreding niet eenigermate de
 „veroordeeling uwer nieuwe richting te vinden zijn, en
 „geeft gij ons niet het recht, u bij onervaren gidsen te
 „vergelijken, die de reizigers bij het beklimmen van een
 „bergtop halverwegen in den steek lieten, zoodat deze
 „maar zelve moesten beproeven, hoe zij den top
 „veilig bereiken of weder afdalen konden”?

Tot die leeken, die hun vorig geloof voor de stof-
 aanbidding verwisseld hebben, richt ik het volgend
 ernstig woord: „gij acht u voortaan vrij en onafhan-
 „kelijk. Daar gij aan geen God gelooft, behoeft gij aan
 „niemand verantwoording uwer daden af te leggen; gij
 „kunt uwe hartstochten en zinnelijke lusten bot vieren,
 „mits gij slechts zorgt geene daden te bedrijven, die
 „binnen het bereik der menschelijke strafwetten vallen.
 „Maar als gij gelooft, zóó levende, in waarheid gelukkig
 „te zullen worden, dan bedriegt gij u schromelijk; te
 „midden der verdooving uwer genietingen zult gij een
 „onbeschrijflijk gevoel van leegte, matheid en onvoldaan-
 „heid kennen: immers, even noodzakelijk als het dage-
 „lijksch brood het lichaam onderhouden moet, even
 „noodwendig moet uw gemoed dat brood des levens
 „genieten, dat slechts door godsdienst gegeven kan
 „worden.”

De kundige Luiksche hoogleereer, Emile de Laveleije,
 beschreef het standpunt der vrijdenkers volgenderwijze 1):

---

1) *L'avenir religieux des peuples civilisés. Revue de Belgique du*
 15 Janvier 1876. Page 7.

„l'homme moderne s'attache à la terre et s'acharne à la poursuite des biens qu'elle lui offre, comme s'il devait y rester toujours. Pour lui le mot de ciel est vide de sens. Dans cet air sec et froid l'idée religieuse s'affaiblit et s'efface.”

En hij laat er iets verder (page 15) op volgen: *„ce qui est plus grave encore, c'est qu'avec l'idée religieuse la morale même disparaît: elle n'a plus de fondement et à coup sûr plus de prise sur les âmes.”*

Zoo luidt het waarschuwend woord van dien staatshuishoudkundige, wiens scherpsziend oog met bekommering ontdekt heeft, hoe ook in zijn vaderland tegenover de ultramontaansche partij slechts de libre-penseur veld wint, terwijl de school van de Montalembert, die staatkundige vrijheid met een liberaal katholicisme vereenigen wilde, van lieverlede uitsterft.

Als nu zulke verlichte mannen als de Laveleije in het veldwinnend ongelooft mede een gevaar zien voor de zedelijkheid der samenleving, behoef ik mij de beschuldiging van *pessimisme* niet aan te trekken 1), welke

1) Zie recensie van mijn: *de wonden van ons volksleven, Neerlands heden en Neerlands toekomst*, in den Tijdspiegel van Aug. 1876. Toch was dit Tijdschrift het eenige uit het kamp van het liberalisme, dat zich verwaardigde mijne brochure te bespreken. Niettegenstaande toezending van present-exemplaar en verzoek van beoordeeling, hebben N. Rott, Courant, Gids, Vaderl. Letteroefeningen en andere zoogenaamd liberale geschriften mij als op een wachtwoord *doodgezwegen*. Waar dus mijn recensent in den Tijdspiegel zegt: *„ook in de opgave van de middelen tot herstel spreekt hij menig waar en goed woord tot menschen van velerlei stand en betrekkingen, waarvan wij slechts vreezen, dat het de stem zal wezen eens roependen in de woestijn, het allerminst doordringende tot hen, die het meest noodig hadden die te hooren”*, daar is die vrees bewaarheid door de partijzucht en het illiberaal streven der soi-disant liberale organen. Een tiental der meest gelezen behoudende organen hebben mijn werkje uitvoerig besproken.

men omtrent mijne ontwikkeling der oorzaken van ons zedelijk verval geopperd heeft.

In October 1875 noemde ik als eerste ziekteverschijnsel onzer maatschappij: *daling van het zedelijk peil onder alle standen, als gevolg van strijd, scheuring en toenemend ongelooft in ieder kerkgenootschap*. Van dit toen geschreven woord neem ik geene syllabe terug; en ik zie mij in die uitspraak gesteund door het eensluidend getuigenis voor zijn land, in Januari 1876 door den Luikschen hoogleeraar uitgesproken. Moet ik dan om deze of gene meening zwartkijker heeten, dan is het mij troostrijk, die meening met zóó beroemde en verlichte mannen als Emile de Laveleije te deelen.

Maar ik hecht bovendien meer waarde aan een grond pessimisme dan aan het verblind optimisme onzer dagen, dat maar al te zeer oppervlakkigheid bemantelt. De Heer A. D. Loman zeide hierover 1): *zou het pessimisme voor ernstige naturen niet een groote mate van aantrekkelijkheid bezitten, van wege de manlykheid en cordaatheid, waarmede het de kwalen en gebreken, waaraan de maatschappij, de samenleving, ja het menschedom in zijn geheel nog steeds lijdende is, onder de oogen durft zien?*"

Verder zou men ongetwijfeld in de oplossing der groote strijdvragen des levens gevorderd zijn, als de liberale en radicale dagbladen en tijdschriften, in plaats van geschriften, welker tendenz de bevordering van volksgeluk beoogt, uit de hoogte te beoordeelen, te

---

1) Het onuitsprekelijke. Gids van Juni 1876. Bladz. 437.

verwerpen en dood te zwijgen, de stellingen daarin voorkomende weerlegden en eene ernstige waarheidlievende polemiek daarover voeren wilden.

Met de levendigste kleuren schildert de Laveleye, wat er van den mensch, wat er van de samenleving worden moet, als het geestelijk element, het godsdienstig geloof, verbannen wordt. Op bladz. 17 zegt hij: *„dans l'homme il y a toujours la bête avec tous les appétits de l'animalité; pour qu'il les dompte, il faut qu'une religion ou une philosophie spiritualiste l'arrache aux sens et lui donne l'intérêt spirituel comme mobile de ses actions.”*

En op de volgende bladzijde: *„plus vous jetterez l'homme dans les sens, en lui enlevant tout espoir de compensations célestes, moins patiemment il supportera les inégalités sociales, qui le privent de sa part de bien-être dans ce monde, qui est pour lui le seul réel. S'il voit qu'il ne peut l'obtenir, il sera pris contre les institutions dont il se croit la victime, d'une haine diabolique et d'une fureur de destruction effroyable.”*

Echt realistisch is deze teekening, die met juistheid den vulkanischen toestand schildert, waarin ongeloof en bijgeloof de moderne maatschappij gebracht hebben. Terwijl eenerzijds de ultramontanen woelen om op staatsgebied de macht te heroveren, ondermijnen anderzijds de sociaal-democraten het wettig gezag, om aan de volksklassen de heerschappij te verzekeren. In dezen dreigenden staat van zaken ziet de Laveleye alleen heil voor de toekomst der beschaafde volken in een verlicht protestantisme, dat de van beide zijden aanwas-

sende gevaren bezweren en afwenden zou. Jammer maar, dat de hoogleeraar niet een weinig meer aandacht geschonken heeft aan de werking van het verlicht protestantisme (volgens der modernen opvatting natuurlijk hunne richting) in het naburig Nederland. Immers zou hij dan gezien hebben, hoe het modernisme hier te lande honderden predikers en duizenden leeken tot het nihilisme vervoerd, hoe het verdeeldheid en aanstaande scheuring in de protestantsche kerk veroorzaakt heeft, en hoe het van uit de hoogere over de lagere standen zich voortplantend positivisme den volksgeest reeds tot ongelooft neigen deed. De sanguinische verwachtingen van zijn programma der toekomst zouden dan gewis door den hoogleeraar ietwat lager zijn gespannen geworden, krachtens de ervaring, dat ook Nederland, evenals België, in tal van vrijdenkers sterk aanwint, dat de verdeelde en hierdoor verzwakte protestantsche kerk een weinig weerstand biedend bolwerk tegenover Rome's aanmatiging blijven kan en dat de van godsdienst beroofde man des volks niet langer vrede hebben zal met zijne plaats in de samenleving en dus per fas et nefas verbetering daarin eischen gaat. Noch het ultramontanisme, noch het socialisme worden gebreedeld door zulk een godsdienst, die geen Christendom meer heeten mag, omdat in plaats van den Christus de mensch Jezus is opgetreden. Neen, alleen eene door eendracht sterke evangelische kerk zou nog bij machte zijn, de uitspattingen en dreigende gevaren van socialisme en ultramontanisme te beteugelen. Maar het modernisme heeft afgebroken, verdeeld en verwoest,

zonder op te bouwen. Dit kan blijken uit de volgende verklaringen :

In 1866 schreef de hoogleeraar Dr. Kuenen 1): *„hoe-
wel sedert lang voorbereid, de onbeschroomde toepassing
van de resultaten der wetenschap op de godsdienst en
op het zedelijk leven dagteekent van gisteren: zou het
niet rechtvaardig zijn, indien men haar tot morgen tijd
liet om zich af te ronden en eerst daarna het eindoor-
deel over haar opmaakte”?*

In 1869 schreef Dr. A. Réville 2): *„il n'en est pas
moins vrai, qu'une ère nouvelle va s'ouvrir pour la
théologie scientifique: la critique ayant achevé son oeuvre de
dissolution des dogmes traditionnels, mais les aspirations
de la nature humaine restant toujours les mêmes, il
s'agira désormais de leur fournir une réponse satisfai-
sante tout en marchant d'accord avec les exigences de la
science moderne. Une nouvelle dogmatique est en voie
de se former.”*

In 1871 schreef wijlen de hoogleeraar Dr. T. Roorda 3): *„hoe toch zou ik u een beknopte geloofsbelydenis kunnen
geven, daar alle moderne theologen en christenen mee
zouden instemmen? Althans hoe zou ik dit kunnen
weten? En hoe zou ik kunnen weten, of de gronden,
daar hun geloof op berust, bij allen wel dezelfde zijn?*

1) Het goed recht der moderneren. Leiden 1866. Bladz. 32.

2) Revue des deux mondes. Tome 81. Page 922—923.

3) Het geloof en de geloofsgronden van een modern christen. In brieven door T. Roorda, theol. et litt. doctor, lid der koninklijke academie van wetenschappen te Amsterdam, hoogleeraar te Leiden. P. Engels. Leiden. Bladz. 3.

„Daar ik zelf een modern christen ben, zou ik u wel mijn geloof en mijne geloofsgronden beknopt en eenvoudig, en ik geloof ook wel klaar en duidelijk kunnen meedeelen; maar, dat ik daarmee de getrouwe tolk zou wezen van de overtuiging en opvatting van alle andere moderne theologen en christenen, dat zou ik niet kunnen verzekeren. De wijze, waarop één en dezelfde zaak door verschillende menschen, die het omtrent de hoofdzaak met elkander eens zijn, wordt opgevat, is toch meestal min of meer verschillend: want iedere zaak heeft verschillende kanten, en de één hecht in zijne beschouwing van de zaak meer aan dezen, de ander meer aan dien kant.”

Als men deze uitspraken (tusschen welke toch jaren verlopen zijn), onderling vergelijkt, dan ziet men geringe vordering in het opbouwen dier door Dr. A. Réville beloofde dogmatiek.

„Maar wij willen geen dogmatiek”! zoo hoor ik mij door de modernen toeroepen. „Wij zijn protestanten, en krachtens het in dit woord liggend beginsel, is het niet slechts ons goed recht maar bovendien ook onze dure plicht tegen iedere geloofsformule, tegen elk keurslijf van geloofsdwang, hoe licht van stof en hoe ruim ook aangemeten, te protesteeren.”

Toch zijt gij, schrandere hoofden! ook hierin inconsequent geworden, want in uwe adressen aan de Synodale Commissie hebt gij degelijk, als voorwaarde tot toetreding voor nieuwe lidmaten, ter beantwoording de volgende formule gesteld: „of zij als volgelingen van Jezus het Godsrijk willen bevorderen?”

Hebt gij er wel eens over nagedacht, modernen! hoe oneindig groot en zwaar de eisch is, volgeling van Jezus te zijn? En zoudt gij niet moeten toestemmen, dat om aan dezen eisch te voldoen en daarin onder alle verleidingen te blijven volharden, eene zedelijke kracht gevorderd wordt, zooals zelfs de met de geheele wapenrusting Gods bekleede christen noode ontwikkelen zal? Van waar put gij die kracht? Zoudt gij uwe eigene begaafdheden in dezen niet overschatten en eene hersenschim najagen?

Dit weinig positief, maar veeleer weifelend en zwevend karakter der moderne theologie doet mij gelooven dat de toekomst der menschheid haar nimmer zal toebehooren. En waar wij op natuurkundig gebied, niet-tegenstaande duizend feiten, door de inductieve methode als zekere wetenschap verkregen, toch ook nog zoo oneindig veel vraagtekens moeten blijven zetten, waar wij dus ook hier nog voor zóóveel *onverklaarbaars* 1) stilstaan, daar geloof ik zelfs niet eenmaal, dat aan de natuurwetenschappen het laatste woord bij het onderzoek naar de absolute waarheid gegeven zal zijn. Mag het dan, als het boek der natuur nog zoo menige bladzijde, zelfs voor den scherpzinnigsten onderzoeker, gesloten houdt, wel billijk heeten, dat die onvolkomen natuurkennis over alle vraagstukken alleen te beslissen hebben zou? En, zooals in onze dagen maar te veel

---

1) Lees het artikel over: *»het leven»* van den hoogleeraar Huizinga, in de Gids van Januari 1873.

Voorts de brochure: *»wetenschap en geloof»*, van Prof. Harting, b. v. bladz. 22 en 23.

gebeurt, beschuldigt men niet ten onrechte de geloovigen van bekrompenheid en bijgeloof, als deze voorloopig nog naast de onvolkomen menschelijke wetenschap eene geopenbaarde hoogere kennis huldigen in de dingen der bovenzinnelijke wereld?

Ziet, als wij tengevolge der moderne wetenschap werkelijk zijn gekomen tot het: *„nous vivons de l'ombre d'une ombre”*, van Ernest Renan 1), dan teren we reeds lang op een zeer schraal kostje en mogen wel dankbaar zijn, dat deze gevierde schrijver als antwoord op de door hem zelven gestelde vraag: *„de quoi vivra-t-on après nous”*? laat volgen: *„une seule chose est sûre, c'est que l'humanité tirera de son sein tout ce qui est nécessaire en fait d'illusions pour qu'elle remplisse ses devoirs et accomplisse sa destinée. Elle n'y a pas failli jusqu'ici; elle n'y faillira pas dans l'avenir.”*

Maar als men zijne beschouwingen, uit den mond van Théophraste en Théoctiste, verder volgt, dan wordt het ons al somberder en duisterder. Immers, in stede van het duizendjarig rijk van vrede, dat als belofte der toekomst den christen zoo tegenlacht, omdat een ieder zijn aandeel van geluk daarin genieten zal, wordt ons hier als vermoedelijk program der toekomst geteekend: eene oligarchie van *„l'élite des êtres intelligents, mais tresse des plus importants secrets de la réalité, qui dominerait le monde par les puissants moyens d'action qui seraient en son pouvoir, et y ferait régner le plus de raison possible.”*

---

1) Dialogues et fragments philosophiques. Paris 1876. Préface. Page XIX.

Deze uitspraak van Théoctiste (bladz. 105) komt vrij wel overeen met het gevoelen van Théophraste, die op bladz. 82 gezegd had: *„si l'on veut imaginer quelque chose de solide, il faut concevoir un petit nombre de sages tenant l'humanité par des moyens qui seraient leur secret et dont la masse ne pourrait se servir, parce qu'ils supposeraient une trop forte dose de science abstraite.”*

Wij zien dus hier een kleine schare van uitnemenden als het ware de dragers en uitvoerders van het wereldplan. De groote menigte bestaat uit: *„dupés savamment par la nature en vue d'un but transcendant que se propose l'univers et qui nous dépasse complètement.”* (Bladz. 31.)

Alsof deze aristocratische heerschappij van eenige uitnemenden, zij het dan ook krachtens hoogere ontwikkeling der rede door de wetenschap, voldoening geven kon aan die adspiratiën van geluk, welke de geheele menschheid zoo gaarne koestert!

Maar bovendien, alwie zou meenen, dat dit rijk der rede ruimte laten mocht voor deugdbetrachting en kunstveredeling, vergist zich schromelijk: *„il viendra peut-être un temps (nous voyons poindre ce jour) où un grand artiste, un homme vertueux seront choses vieilles, presque inutiles; le savant, au contraire, vaudra toujours de plus en plus.”* (Bladz. 84.)

Ware het niet, dat Renan zelf, deze beschouwingen *„probabilités”* en *„rêves”* noemende, ons het recht gegeven had, aan hare verwezenlijking te twijfelen, we zouden het bestaan der menschheid doelloos achten,

indien eene dergelijke toekomst aan deze was toebe- schikt. Immers, als de beoefening der wetenschap en de heerschappij der rede tot zulke vruchten moesten leiden, als der menschheid geen beter, geen hooger ideaal ter najaging kon worden voorgespiegeld, zou men bijna geneigd zijn, die wetenschap eer een vloek dan een zegen voor het menschdom te noemen.

Wat blijft er dan toch van die hoogere beschaving, niet enkel des verstands, maar ook des gemoeds, waar- van de idealisten steeds gedroomd hebben, wat blijft er van die zelfopofferende liefde, waaruit ook de mensch Jezus der modernen het hoogste geluk afleiden wilde? Wat blijft er ten slotte van godsdienst en zedelijkheid in die maatschappij zonder deugd?

Neen, zoolang geen rijkere beloften en schoonere vooruitzichten voor de toekomst van het menschdom door de moderne levens- en wereldbeschouwing 1) kun- nen gegeven worden, omhelst de christen deze levens- beschouwing niet, in welke het individu zich getroosten moet als één atoom (en dat nog wel een gedupeerd atoom) van het stoffelijk heelal den struggle for life mee te strijden, ten speelbal aan al die toevallige oorzaken in zijne omgeving, welke volgens de leer der causaliteit met fatalistische noodzakelijkheid zijne lotgevallen be- stemmen en regelen. De geloovige acht het verstandig

---

1) Menigeen zal wellicht verwonderd zijn, dat ik de levensbeschouwing van Dr. A. Pierson niet besproken heb in dit geschrift. Gulweg bekend, lokte mij de recensie in de Vad. Letteroef. van Juli 1876 door Dr. W. C. van Manen daarover geleverd, niet uit tot nadere kennismaking met het gerecenseerde stuk zelf.

en voorzichtig, zijn in de schatting der modernen apocryf bijbelboek nog niet weg te werpen en voor zulke wellicht nog apocryfer boeken in te ruilen, omdat die bijbel met de zwakheden en behoeften van elken mensch rekening houdt en de rijkste beloften van geluk, zoo voor dit aardsche als voor het eeuwig leven gegeven heeft. Immers zelfs diegenen, die door zware rampen en beproevingen getroffen worden, of die, in den nederigsten stand geboren, duizend ontberingen kennen, welke aan hooger geborenen onbekend blijven, kunnen zich nog gelukkig gevoelen, als zij onder de bezieling van echt christelijk geloof plichtmatig en goeddoende, het leven doorgaan, in het bewustzijn, aan het geluk van den medemensch gearbeid en naar den eisch van het geloof geleefd te hebben.

Niemand kan dit beter beoordeelen dan de geneesheer, wiens veld van levenservaringen zeer ruim is, omdat zijn beroep hem toegang geeft tot arm en rijk, jong en oud, aanzienlijk en gering. En wat hij in de honderden gezinnen, welke hij binnentreedt, meer dan ieder waarnemen zal, het is dat intieme leven, ontdaan van feestplooï en klatergoud, waarin de nietigheid, de hulpbehoevendheid en het lijden der menschheid zoo krachtig doorstralen. Bovendien wordt hem zoo menigvuldig psychisch lijden, zoo menige klacht, zoo menig geheim toevertrouwd, waardoor hij in de roerselen des harten en het ware gemoedsleven van den natuurgenoot zoo diepen en juisten blik werpen kan; kortom, hij ziet het leven des menschen naar waarheid en met photographische getrouwheid afgespiegeld.

Zoo schetste ik u enkele levensbeelden, die, uit mijne levenservaringen gegrepen, ons de leerzame waarheid konden bevestigen, dat uiterlijke omstandigheden, welke oppervlakkig beschouwd het gebouw van geluk hier of daar moesten gesticht hebben, zoo menigmaal daartoe onmachtig bleken, omdat er die gemoedsvrede en die innerlijke rust bij gemist werden, die slechts de vrucht zijn kunnen van echt christelijk geloof en christelijke levensopvatting.

Tenzij moedwillige verblindings hem de oogen sluite, zal ook de levenservaring van iederen mensch, zelfs van den positivist en nihilist, deze overtuiging wekken kunnen en hem na hevigen innerlijken strijd verlangend doen opzien naar dien Heer, die als Gods Zoon en der menschen Zaligmaker zeggen mocht: „Ik ben de waarheid en het leyen, komt allen tot „Mij, gij die vermoeid en belast zijt; Ik zal u ruste „geven!”

Nederlanders! Toen drie eeuwen geleden uwe voorvaders door het rijk en machtig Spanje onderdrukt werden, toen foltertuing, brandstapel of galg het onder hen veldwinnend protestantisme uitroeien moest, wat was het, dat toen aan die voorvaders de kracht gegeven heeft om op te staan en een strijd te aanvaarden, die schier wanhopend te achten was? Wat bezielde den vader des vaderlands, niettegenstaande tegenspoed en teleurstelling, tot volharding in krachtigen weerstand? Wat stelde die geuzenbenden in staat tot heldenfeiten, waarvan de geschiedenis met roem getuigen mag als stout in ontwerp en geducht in uit-

voering? Immers datzelfde christelijk geloof, dat in onze dagen bespot, geminacht en vernietigd wordt? Datzelfde geloof, op welks „uitvaart” door mannen van naam als op een heugelijk teeken des tijds gewezen werd 1).

Arm Nederland! Thans geniet gij de vruchten van dien bangen strijd uwer voorgeslachten, maar gij misbruiktet die heerlijke vrijheid tot uitspatting en bandeloosheid; gij gaaft u over aan sensualisme en materialisme en waant slechts geluk te zullen vinden, als alle gevoel en geloof, dus ook ieder denkbaar idealisme en elke godsdienst voor altijd uit de samenleving verbannen worden.

Maar ik vraag het met ernst, wat blijft er dan over van die bezieling en geestdrift, welke den mensch tot grootsche daden brengen en zelfs onder tegenspoed hem tot volharding bekwamen kunnen? Wat blijft er over van die hogere beschaving der menschheid, die noch door sensualisme, hoe verfijnd ook, noch door wetenschap, zij deze ook de meest exacte, noch door de hedendaagsche volksopvoeding en emancipatie te bereiken is?

Arm Nederland! Nu gij uwe zonen in cynisme en radicalisme laat opgroeien, nu alle edeler aandrift en

---

1). Wie onzer heeft niet de antwoorden der hoogleraren Doedes en v. Oosterzee met belangstelling gelezen? Dat van den eersten is verpletterend scherp, dat van den tweeden is meer gemoedelijk; maar beide geschriften logenstraffen de bewering van Dr. A. Pierson, dat de beoefening der christelijke dogmatiek het menschelijk denken vervalscht.

hoogere bezieling aan hun gemoedsleven ontbreken gaan, zoodat slechts zelfzucht en zinnelijkheid tot hen spreken, waar moet het heen?

Arm Nederland! Welke moet bij de toenemende verbreiding van zulke wereld- en levensbeschouwing onvermijdelijk uw toekomst zijn?

Uitgaaf van **J. H. DUNK** te Rotterdam.
LETTERKUNDIGE SILHOUETTEN,

DOOR

P. BRUYN.

INHOUD: GOTTHOLD EPHRAIM LESSING. — HEINRICH HEINE. — DAVID
FRIEDRICH STRAUSS. — BERTHOLD AUERBACH. — GEORGE ELIOT. —
FREDERIKA BREMER. — NATHANAEL HAWTHORNE. — HENRY THOMAS
BUCKLE. — EDMOND SCHERER. — EMILE DESCHANEL. —
THÉOPHILE GAUTIER. — OCTAVE FEUILLET. — GAVARNI.

385 bladzijden, post 80, in keurig *Chromolithografischen* omslag. f 2.50.

De heer BRUYN paart een fijn ontwikkelden kunstmaak aan eene genoegzame mate van belesenheid, om met vrucht werkzaam te zijn op het door hem bij voorkeur — doch over het geheel bij ons te weinig — beoefend letterveld der litteraire causerie.

Leeskabinet No. 11.

..... Wij hebben ze met onverdeeld genoegen gelezen. De keuze van den heer BRUYN heeft zich gevestigd op sommiteiten, en hij heeft ze met kennelijke liefde, hier en daar met piëteit, behandeld.

De vorm waarin de Heer BRUYN zijne schetsen heeft gekleed is over het geheel genomen zeer aangenaam; zijn stijl vlug en boeiend.

Wetenschappelijke Bladen No. 12.

De Heer BRUYN heeft ons silhouetten van een aantal beroemde dichters en denkers voor den geest getooverd; men ziet ze even scherp op het witte doek der verbeelding, als hunne namen duidelijk op den *netten omslag* van het boekwerk in 't oog springen.

Zij zijn goed geteekend, die silhouetten; zij zijn aangenaam geschetst en zullen zich een blijvende plaats in iedere goede bibliotheek verzekeren. *Familieblad I.*

Als een soort van aesthetische en kritische leidraad van het waarlijk schoone, het uitstekende en kenniswaardige van buitenlandsche schrijvers zijn deze schetsen bijzonder aanbevelenswaardig.

H.H. Leevaarders aan Hoogere Burgerscholen, Gymnasien enz. zullen ze met vrucht hun leerlingen in handen geven, om den zin van het schoone en smaakvolle bij hen op te wekken en te ontwikkelen. *Nieuwe Rotterd. Courant*, No. 265.

De keus is goed en voor eentonigheid valt niet te vreezen..... Het werk is buitengewoon goedkoop als men, behalve den inhoud, ook de nette uitvoering in acht neemt. Wij bevelen deze uitgave gaarne aan.

(FRANS DE CORT) *De Toekomst* No. 3.

Ieder make aan de hand van den smaakvollen schrijver kennis met Auerbach en Feuille, met Buckle en Scherer en zoovele anderen; het zal hem niet berouwen.

Onze Tolk, No. 10.

't Zijn zelfstandige studies die ons meermalen aan Sainte Beuve deden denken, overdenkingen en beschouwingen, *fijn gedacht, zorgvuldig verwerkt, sierlijk gerangschikt en keurig gestileerd.*

't Zijn en blijven fijne, geestrijke studies. 't Hangt er maar van af of ze gelezen worden om *gewaardeerd* te blijven. (H. DE VEER) *Nieuws v. d. Dag*, No. 549.

Een aanbevelenswaardig boek.

Met groote ingenomenheid kan ik het werk van den Heer BRUYN aan het publiek, dat de letterkunde op prijs stelt, aanbevelen.

Reeds de uitwendige gedaante van deze verzameling letterkundige Silhouetten, met *bevalligen chromolithografischen omslag*, lacht ons tegen en gelukkig behoefte hier niet van gezegd te worden dat de schijn bedriegt.

Integendeel, wie zich door het *keurig uitgevoerde werk* heeft jaten verleiden, het zich aan te schaffen, kan zich door den inhoud niet bedrogen gevoelen. Daarin komen schetsen voor de grootste letterkundige celebriteiten vooral van onze eeuw.

.....
We kunnen zien, dat ook de Heer BRUYN zich in die school heeft gevormd. Wie zich aan zijn hand wil laten leiden tot nadere kennismaking met de door hem behandelde schrijvers, zal zeker in menig opzicht licht van hem ontvangen.

D. C. N. *Tijdspiegel*, No. 7.

Bij **J. H. DUNK** te **Rotterdam** verscheen van
denzelfden Schrijver:

DE WONDEN VAN ONS VOLKSLEV

NEERLANDS HEDEN

EN

NEERLANDS TOEKOMST,

DOOR

MULTAVIDI.

81 bladz.

60 Cent.

„Eene inderdaad belangrijke en hooge actualiteit bezittende brochure..... Allen die ons volk leiden, bevelen we de aandachtige lezing aan.”
Standaard 14 Nov. 1875.

„Een belangrijk werkje, belangrijk vooral door groote onpartijdigheid..... Uit de volle kracht onzer overtuiging bevelen we het ter lezing en ernstige overdenking aan.” *Rotterd. Cour* 21 Nov. 1875.

„Eene brochure, die meer dan vlugschrift is en verdient te worden gelezen en overdacht.”
De Zaaier, Dec. 1875.

„Ik ben het volkomen met Multavidi eens. Onafhankelijk van elkander komen wij tot dezelfde slotsommen.”

Geloof en Vrijheid, 10de Jaarg., 1ste Afl., Blz. 33.

„Alles, wat de Schrijver aantoonst is waar..... Moge Multavidi niet zijn eene stem des roependen in de woestijn.”

Kerk. Courant 11 Maart 1876.

Uitgaven van J. H. DUNK, Rotterdam.

~~~~~

HANDELSWOORDENBOEKJE

in VIER TALEN.

Nederlandsch, Engelsch, Duitsch, Fransch.

BEVATTENDE:

de meest in den handel gebruikelijke benamingen, benevens de voornaamste woorden uit Scheepsbouw, Scheepvaart, Fabriekwezen en Landbouw, voor zoover die met den handel in betrekking staan.

Onder medewerking van verschillende deskundigen, naar de beste bronnen bijeenverzameld

DOOR J. R. F. NIEVERGELD.

Prijs f 1,—. In linnen stempelband f 1,25.

MEMENTO VOOR VERJAARDAGEN.

MET ZEDEKUNDIGE BIJSCHRIFTEN.

DOORSCHOTEN MET WIT PAPIER.

In heel linnen prachtband, rood op snee ... .. f 1,25
In heel marecco prachtband, rood of goud op snee ... .. „ 2,25